

Шанідзе Н. О.
кандидат соціологічних наук
ст. викладач каф. філософії НТУ «ХП»

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ДУХОВНОГО БУТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Духовне буття суспільства, як відомо, складається з безлічі різноманітних компонентів, але є спільна для всіх риса – вони повинні відтворюватися, ретранслюватися, передаватися з покоління в покоління для забезпечення наступності та спадкоємності суспільного буття взагалі. Процес, який виконує у суспільстві зазначені функції має назву соціалізації, яка у свою чергу складається з певних періодів та складників, з часів Гіденса, Тарда, Дюркгейма та Парсонса відбувається дискусія про сутність та фактори соціалізаційного процесу, але незмінним залишається те, що у суспільстві соціалізація відбувається за допомогою певних агентів, серед яких чинне місце займають соціальні інститути, головним з яких є освіта.

Трансформаційні процеси як у суспільстві в загалі, так і в освітньому просторі зокрема, актуалізують питання наукового визначення змін впливу освіти на соціалізацію особистості. Серед цих змін головне місце займають зміни комунікативного середовища та засобів комунікації, що відповідно відбивається на механізмах соціалізаційного процесу, а оскільки педагогіка є головним інструментом, за допомогою якого освітнє середовище здійснює соціалізацію особистості, то зміни у духовному бутті суспільства та особистості будуть відбивати педагогічні умови соціалізації особистості.

Педагогіка як наука має стародавні традиції і є майже найстарішою науковою та практичною діяльністю людини. Саме цьому існує безліч різноманітних напрямків у сучасній педагогіці та педагогічних парадигм. Напрямки, школи в педагогіці розрізняються за характером їхньої переважної орієнтації на ту чи іншу науку про людину, що є проявом принципу антропологічної орієнтації педагогіки. Це важливо зрозуміти, бо структура та побудова педагогічного дискурсу буде залежити саме від тієї течії, тієї парадигми, у рамках якої виступають суб'єкти педагогічного дискурсу. Відповідно до філософсько-антропологічних підстав у сучасній світовій педагогіці можна виділити наступні течії: синтетично-антропологічне, природознавче, соціологічне, філософське, дослідницьке, провіденціалістське тощо. [1, с. 5].

Вживання терміна "дискурс" йде від латинського "discursum", що позначає "втеча від і до" й первісно в англійській та французькій науковій літературі позначав

контрольований мисленневий процес, результат якого повинен бути впорядкованим і логічно вписуватись в ідейний чи парадигмальний контекст.

Педагогічний дискурс, як віддзеркалення моделі комунікації націлений на оволодіння учнями механізмами конструювання мовної поведінки на основі мовленнєвого досвіду та свідомого розуміння функціонування мовленнєвих засобів в процесі комунікації. Педагогічний дискурс - це не тільки наступність окремих мовленнєвих одиниць, скріплених між собою за формою та змістом, а й потенціальний та актуальний конструкт, уможливлена мовленнєва діяльність, яка відображує структуру особистості, її світогляд (систему мотивів, позицій, поглядів та установок), все що створює духовне буття людини та суспільства.

Враховуючи те, що педагогічна комунікація являє собою взаємодію щонайменш двох суб'єктів, мета дискурсу як одиниці навчання - обмін особистісними цінностями, який спрямовано на цілі оволодіння мовою як засобом комунікації, що може включати безліч інформаційних блоків, як зафіксованих в тому чи іншому допоміжному матеріалі, так і в передбачуваних, але обов'язкова їх підлеглість загальної типової схемі.

Педагогічний дискурс як одиниця навчання - це комунікативна модель мовленнєвої діяльності учасників ситуації навчання по віддзеркаленню подій, фактів, реалій у відповідності з їх внутрішнім світом. Ця діяльність отримує мовленнєве втілення як система думок, цінностей, інтересів, оскільки оброблена свідомістю індивіда та об'єктивно відтворюється в мовленнєвому коді як його суб'єктивне відображення та інтерпретація.

З іншого боку "дискурс" часто використовується для позначення усних форм вияву мови у протиставленні до письмових. Саме таке значення закріплено у "Словнику англійської мови", виданому Оксфордським університетом - "зв'язок думок у процесі мовлення". Як бачимо, термін позначав поняття, що знаходилося на межі двох наук - психології та лінгвістики. Однак у другій половині XX століття відбувається поступове розширення поняття "дискурс" і ототожнення його з терміном "parole", який ввів Ф. де Соссюр, що позначає конкретний прояв мови на противагу мовній системі взагалі, а також семіотичним розумінням тексту як набору знаків, призначеного для інтерпретації, але з підкресленою ситуативністю його вияву, що залучалося переважно у лінгвістиці. Чим далі, тим цей термін більш широко трактується. Поступово він набув значення мовної свідомості людей в її історичних виразах.

Останнім часом термін "дискурс" набув значного поширення в політології, соціології, педагогіці, соціолінгвістиці та теорії комунікації, в яких він розшифровується за допомогою сполучення мовлення та дії. Оскільки дія і взаємодія індивідів відбувається

в певному комунікативному середовищі, то говорять про інституційний дискурс (політичний дискурс, релігійний дискурс, педагогічний дискурс і т.д.). Таким чином, дискурс - це письмовий чи мовленнєвий вербальний продукт комунікативної дії, функціональна частина комунікативних і загальносуспільних культурних цілей соціальних груп та окремих осіб. У соціології використання терміна "дискурс" зосереджується для опису типів мислення і пов'язується з працями кінця 60-х років французького філософа Мішеля Фуко, однак у 80-х рр. вже вважається, що дискурс не змальовує світ, а формує його, є суттю пізнання та самовираження. Згодом термін змінює свою семантику від логічного опису реальності до засобу її конструювання, яке виконує різноманітні функції, як специфічні, так і глобальні, під якими мається на увазі здатність конструювати такі структури, як соціальне "Я", а також реальність в цілому.

Таким чином, виявляється, що дискурс - це багатозначний соціокультурний термін, який враховує всю сукупність обставин, що передували його виникненню, а також логічно впорядкований цілісний шар явищ, що визначає ці обставини й одночасно включає їх в себе. [2]

Дискурс в сучасній науці інтерпретується по-різному, але в більшості досліджень визнається, що він не існує без тексту. Педагогічний дискурс як стійкий тип ситуації мовної поведінки зумовлює використання набору текстів певних жанрів. Відповідно, успішна мовна поведінка в педагогічному дискурсі можлива за умов знання їх жанрових відмінностей та особливостей, в тому числі і варіантів жанрових форм текстів, що виникають при актуалізації нових соціальних та ситуативних факторів.

Таким чином, головна мета педагогічного дискурсу - соціалізація особистості (пояснення устрою світу, норм та правил поведінки, організація діяльності нового члена суспільства в плані його прилучення до цінностей та видів поведінки, які очікуються від учня, перевірка розуміння та засвоєння інформації, оцінка результатів). Стратегії педагогічного дискурсу складаються з комунікативних інтенцій, що конкретизують основну мету соціалізації людини – зробити з людини частину суспільства, яка поділяє систему цінностей, знань та думок, норм і правил поведінки цього суспільства. Можна виділити наступні комунікативні стратегії: пояснювальну, оцінювальну, контролюючу, співдіючу, організуючу. Пояснювальна комунікативна стратегія, як головна для педагогічного дискурсу являє собою наступність інтенцій, які зорієнтовані на інформування людини, повідомлення знань та думок про світ. Ця інтенція реалізується в багатоманітності жанрів педагогічного спілкування: від побутової розмови між батьками та дітьми про навколишній світ (найменування предметів, їх характеристики і зв'язки) до філософського спілкування між вчителем та учнями.

Принцип духовно орієнтованої освіти означає те, що освіта є реальним середовищем, де взаємодія вчителя та учнів здобуває позитивну гуманітарну характеристику, яка дозволяє суб'єктам діалогічного спілкування існувати в реальному навчальному процесі. У навчальному діалозі, побудованому на цьому принципі, особистісна орієнтація його учасників збігається з їхньою духовною сферою, забезпечуючи результативність особистісно орієнтованого навчання.

До того ж головним призначенням освіти слід вважати досягнення найвищих рівнів пізнавальної активності, що спрямовує особистість, перш за все до самопізнання. Найвищий рівень самопізнання не може бути прирівняним до отримання інформації в навчальному процесі, тобто на концептуальному рівні пізнання, незалежно від обсягу інформації, що міститься в підручниках або в науковій літературі, бо знання обов'язково буде віддзеркаленням актуального стану менталітету з його відпрацьованими шаблонами понять та позицій, надбаними під час соціалізації.

В педагогічному дискурсі саме комунікативний компонент здебільшого визначає його ефективність в цілому. Але особистість стає особистістю лише в результаті комунікативних мовленнєвих практик і їхніх контекстів. Комунікативні дії перебувають головною складовою освітнього процесу. Домінантними в освітньому процесі були й залишаються цілераціональні дії. Однак саме комунікативні дії та дискурс гуманізують освіту.

Дискурс визнає за особою здатність обґрунтувати спонуки своїх дій та вчинків, виправдати їх шляхом пояснення чи інтерпретацією. У процесі дискурсу з'ясовується відповідь на питання про те, що саме стоїть на заваді взаємодії. Оскільки дискурс має мету відновити взаєморозуміння для здійснення взаємодії, то згоди досягають тільки у сфері інтерсуб'єктивності. На думку Ю. Габермаса, кожна людина зі здоровим глуздом може вийти з проблемних ситуацій за допомогою дискурсу. Його результативність залежить як від умов, так і від інтуїтивних очікувань. Водночас успішність дискурсу вимагає від його учасників оволодіння "комунікативною компетентністю". Вона є передумовою того, що, завдяки вмінням особистості, комунікація не буде спотвореною. Комунікативні дії на основі згоди не дозволяють маніпулювати особистістю. Річ у тім, що дискурс ведеться стосовно стану справ, який може бути кращим або гіршим, а також рекомендацій і застережень, які можуть бути як слухними, так і помилковими [5, с. 87]. Тому комунікативні дії завжди опосередковані моральною метою.

Література: 1. *Бим-Бад Б.М.* Антропологические основания теории и практики образования / Б. М. Бим-Бад // Педагогика. – 1994. - №5.; 2. *Комина Н.А.* Педагогический дискурс как единица обучения в профессиональной коммуникации / Н. А. Комина // Матер. науч.-практ. конф. "Рефлексия. Смысл. Герменевтика", секц. Герменевтические

способности учащихся, их формирование, педагогическая герменевтика. – М. –2004. – 213 с.; **3. Ганошенко Ю.** Полісемія в літературознавчій термінології / Ю. Ганошенко // Вісн. “Соціогуманітарні проблеми людини”. – 2005. – №1. – С. 19.; **4. Карасик В.И.** Характеристики педагогического дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: Сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 1999. – С.3-18.;**5. Рижак Л.** Філософсько-світоглядні засади освіти України в умовах євроінтеграції / Л. Рижак // Вісн. “Соціогуманітарні проблеми людини”. – 2005. – №1. – С. 34 – 40.